

Соціальні інститути

ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЯ — ОСНОВА
РЕФОРМУВАННЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

Євген САВЕЛЬЄВ

Copyright © 2001

1. ЗАГАЛЬНІ ПОСТАНОВКИ

Постановка проблеми інтернаціоналізації, яка в останні роки жваво обговорюється на сторінках світової преси, може видатися в Україні дещо несподіваною. Значною мірою це пов'язано з тим, що термін “інтернаціоналізація” широко вживався ідеологічною машиною Радянського Союзу у вихованні на ідеях “єдиної сім’ї народів”. Під гаслом “інтернаціоналізації” *знешкоджувалася національна ідентичність* та здійснювалася русифікація.

Разом з тим, у проблематиці інтернаціоналізації існує інший бік медалі, який пов'язаний з об'єктивними процесами. Сучасний світовий розвиток визначається *глобалізацією*, яка де-факто знищує державні кордони та інтегрує всі ділянки існування національних суспільств, особливо у сфері економіки. Кінець XX — початок XXI століття знаменується переходом до *постіндустріального суспільства*, якому відповідатиме нова економіка. Мовиться про те, що у небуття кануть тисячоліття з різними *суспільно-економічними формаціями*, коли індустрія визначала обличчя економіки.

Новітні явища світового розвитку позначаються терміном “*нова економіка*”. Таке словосполучення стало за останні роки цілком науковим поняттям. Водночас протиставлення нового старому пов'язане не просто з розповсюдженням передових досягнень *інформаційної ери*, а першочергово з докорінною зміною *ролі знань у економічному розвитку*. “Нова економіка” — це “економіка знань”, “економіка, що основана на знаннях”, “знаннево-інтенсивна економіка” і т. ін. Новою її робить те, що саме знання (а не якийсь інший чинник із найсуттєвішого набору усталених складових виробництва — земля чи капітал) у вигляді інформації як систематизованих даних донині неімовірно швидкими темпами змінюють *картину сучасного світу*.

Сказане можна проілюструвати статистикою країн-лідерів. До складу *сфери послуг* — головної сфери розповсюдження і використання інформації, питома вага якої з 60-х років у ВВП США зросла з 50 до більш ніж 70% з яких 63% послуг можуть бути віднесені до *категорії інтелектуальних*. Більше 50% ВВП країн Організації економічного співробітництва (ОЕСР) і розвитку створюється у та-

ких знаннево-інтенсивних інститутах, як освіта і комунікації [1]. При цьому, поряд з масштабами економіки знань, вражає також її продуктивність. У США, наприклад, у 1995 – 1998 роках, незважаючи на те, що весь сектор високих технологій давав близько 8% ВВП, виробництво у ньому зростало щороку на 35% [2].

Нова економіка безпосередньо пов'язана з глобалізацією, яка становить найвищу ступінь інтернаціоналізації світового господарства. Наслідком глобалізації є переростання світової економіки у єдину економічну сукупність, основу якої становлять *світові інформаційні та фінансові системи*. З іншого боку, глобалізація обумовлює системні зміни в освіті, потужним засобом яких, як і в економіці, є інтернаціоналізація. Остання знаходить свій вияв у розробці міжнародних програм, багатобічній мовній підготовці, міжвузівському партнерстві, взаємовизнанні дипломів, обміні викладачами і студентами, участі у процесі інтернаціоналізації освіти студентів, які не виїжджають за кордон, організації літніх шкіл тощо.

2. ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЯ ОСВІТИ: ПОНЯТІЙНІ АСПЕКТИ

При визначенні суті інтернаціоналізації освіти найчастіше зосереджується увага на *навчанні за кордоном*, або на *контактах* з іноземними вищими навчальними закладами. Це правильно лише частково і переважно з формального боку. Точніше було б вилучувати інтернаціоналізацію освіти як систему найповнішого оволодіння *новітніми знаннями*, не зважаючи на національну приналежність людини, або

там, де це можна зробити найефективніше – у вивченні *міждержавних особливостей бізнесу та суспільного життя*.

Інтернаціоналізація освіти забезпечує підготовку молодих людей і фахівців для праці у глобальному економічному середовищі. Це треба розуміти як потребу першочергового визначення обов'язкових обсягу і якості знань у царині кожної окремої професії, якими повинен володіти фахівець для успішної діяльності у *транснаціональній компанії*, фінансових інституціях, а також для співпраці на світовому і регіональних *товарному і фінансовому ринках*. Для майбутніх спеціалістів України важливим є освоєння *міжнародного досвіду* пошуку місця фірми, галузі і держави в цілому у *світовій господарській системі*, здійснення позиціонування на зовнішніх ринках – представників країни, яка спроможна брати участь у *міжнародній конкуренції* товару, чим зайняті нині технологічно просунуті держави. Зрозуміло, що такі завдання мають вирішуватися за несприятливих умов внутрішньої *економічної кризи*.

Інтернаціоналізація освіти бере свій початок у традиціях *гуманістичної освіти*, яка ставила собі за мету формування характеру і світогляду, а не трансляцію знань від покоління до покоління. Ця традиція у основі має перш за все виховання громадянина, яке базується на технології передачі знань, хоч до неї не зводиться. Мається на увазі, що людина, яка пройшла таку підготовку, може стати лідером у суспільстві. Класичним прикладом цього підходу є Гамлет, який повернувся додому після навчання у європейському університеті й вирішує державні справи

датського королівського двору в оточенні дуже примітивної культури з її братовбивствами, ад'юльтерством і кровозмішенням, дивовижно поєднати ідеї Відродження, протестантизму і наукового підходу. Це був результат певної *космополітичної орієнтації* Гамлета.

У сучасному погляді на інтернаціоналізацію освіти переважає *прагматизм*, який полягає у вирішенні питань розширення знань, умінь і навичок. Його суть можна висловити формулою: *чого не можеш навчитися вдома, вивчи за кордоном*. У XIX столітті базою інтернаціоналізації освіти були німецькі університети, оскільки саме Німеччина тримала в цей час першість у науках і технологіях. У цій країні навчалися студенти з Росії, Скандинавії, США. Так, у 1902 році із 3600 студентів Technical Colledge of Mittweid у Саксонії третину становили іноземці [3, с. 14].

У XX столітті центрами інтернаціоналізації освіти стали США та Європа. Сюди приїжджають студенти з менш розвинутих країн з тими ж самими *прагматичними цілями*: навчитися того, чого не можна отримати вдома. Безперечно, що певною мірою вдається поєднати професійну підготовку з гуманітарними цілями, хоч останні перебувають на другому плані. Насправді країни, які приймали на навчання студентів з країн, що розвиваються, мали іншу мету – впливати на *політичні погляди* та симпатії зарубіжних студентів. Тим самим у цей час формується така складова міжнародної освіти як *засіб зміни суспільного порядку*.

У повоєнний період після Другої світової війни до прагматичних цілей фахового спрямування додається

підхід, згідно з яким студентський обмін розглядають як засіб до *поглиблення інтернаціонального взаєморозуміння* і попередження війни. Саме цим завданням відповідали **закон Фулбрайта** і створення **Корпусу миру**. Такі ж мотиви враховували і в Радянському Союзі, коли розширювали прийом іноземних студентів (переважно з країн соціалістичного табору і з країн, що розвивалися) до вищих навчальних закладів.

3. ФОРМИ І МЕТОДИ ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ ОСВІТИ

Розвиток ідей і принципів інтернаціоналізації освіти дав змогу розробити і систематично використовувати *різні форми і методи*, новоспрямованої роботи, які в окремому втіленні спроможні дати ефект за певних умов і, як правило, при поєднанні з іншими оргзасобами. *Основними критеріями ефективності* тут є рівень поліпшення підготовки спеціалістів і забезпечення потреб ринку праці.

Розглянемо докладніше форми і методи інтернаціоналізації освіти та забезпечення якості підготовки спеціалістів на основі аналізу досвіду їх використання в Україні.

3.1. РОЗРОБКА МІЖНАРОДНОЇ НАВЧАЛЬНОЇ ПРОГРАМИ (INTERNATIONAL CURRICULUM DEVELOPMENT)

Міжнародна програма гарантує задіяння університету або окремого навчального підрозділу у світову систему підготовки спеціалістів. Вона реалізується в освітньому просторі вітчизняного університету і призначена для використання *максимуму можливостей* в організації підготовки

спеціалістів відповідно до світових стандартів. Якщо, як уже йшлося, при поїздки на навчання за кордон діє принцип: *те, чого не можеш вивчити вдома, вивчи за кордоном*, то розробка міжнародної програми реалізує принцип: *те, що можна вивчити вдома, вчи вдома*.

Розробку міжнародної програми можна проаналізувати на досвіді Тернопільської академії народного господарства, у якій з грудня 2000 року впроваджується проект “Європейські економічні студії і відносини у сфері бізнесу” програми Європейського Союзу *Tempus Tacis*. У ТАНГ розробили магістерські навчальні плани і програми із спеціальностей: 8.050103 “Міжнародна економіка” (спеціалізація “Європейська економіка”) і 8.150001 “Державна служба” (спеціалізація “Світова та європейська інтеграція”). Проект втілений разом зі міжнародними партнерами – університетом імені Й. В. Гете м. Франкфурта-на-Майні (ФРН), університетом імені Еразмуса м. Роттердама (Нідерланди) і університетом імені Люмієра м. Ліона (Франція).

Складання програм разом з іноземними партнерами – заняття *часовитратне і складне*, оскільки вимагає проведення великої *аналітичної роботи* з порівняння змісту навчального процесу у вітчизняному і зарубіжних університетах. Разом з тим, ця робота дає змогу зблизити якість підготовки спеціалістів і скоротити потребу в навчанні за кордоном.

Отже, інтернаціоналізація навчальних планів і програм має найбільшу віддачу тому, що *доступна* всім студентам і порівняно *дешева* для реалізації.

3.2. МОБІЛЬНІСТЬ ШТАТНОГО ПЕРСОНАЛУ (STAFF MOBILITY)

Мобільність штатного персоналу полягає у поїздках до інших навчальних закладів з метою проведення занять за *власною методикою*, вивчення досвіду іноземних навчальних закладів, участі у симпозиумах, конференціях, семінарах тощо. Провідні університети світу розглядають її як “мотор” інтернаціоналізації. Тому вищі навчальні заклади вкладають великі кошти у цей напрямок діяльності, оскільки мобільність – *довготривалий процес*.

Значною мірою показники числа іноземних відряджень і витрат на них можна розглядати як один із *найважливіших індикаторів* рівня інтернаціоналізації навчального закладу. У ТАНГ за 1990 – 2000 роки наукове стажування за кордоном пройшли 35 чоловік. Академія має найвищу питому вагу серед вищих навчальних закладів СНД підвищення кваліфікації у Німеччині через *Німецьку службу академічних обмінів (DAAD)*: за останніх десять років тут перебували 25 викладачів і аспірантів.

Перелічимо очікувані *переваги*, які нині реально одержані від *мобільності* штатного персоналу, яка:

- сприяє встановленню, підтримці, конкретизації та поглибленню міжнародного довготривалого співробітництва;

- забезпечує поліпшення професійних та академічних навичок завдяки контактам з іноземними колегами, ознайомленню з останніми науковими досягненнями, використанню нових бібліотечних фондів;

— дає змогу ознайомитися з новими методами і засобами сучасного навчання;

— поглинає працівників у своєрідний “мовленнєвий басейн”, оскільки примушує постійно спілкуватися у новому соціокультурному середовищі й відтак удосконалювати свої мовленнєві навички під час живої комунікації;

— збільшує культурні надбання штатного персоналу, що позитивно позначається на змісті й технології навчального процесу.

Мобільність викладачів можна розглядати і з погляду іноземних студентів або своїх студентів, якщо йдеться про прийом зарубіжних викладачів. У даному випадку треба враховувати, що мобільність студентів обходиться дорого і лише незначна їх кількість може конструктивно скористатися нагодою збагатити свій досвід фундаментальними знаннями і навичками. За студентськими оцінками, *мобільність як прийом викладачів* дає змогу:

— спілкуватися з іноземними викладачами;

— сприймати предмет в іншому аспекті чи ракурсі, спираючись на результати досліджень у межах особистої наукової школи іноземного викладача як представника іншої культури;

— розвивати свої мовленнєві навички;

— набути нових знань у певній сфері чи галузі.

3.3. РЕАЛЬНА МОБІЛЬНІСТЬ СТУДЕНТІВ (REAL MOBILITY)

Реальна мобільність полягає у *перебуванні студентів за кордоном* з метою навчання чи практики. Можливі й інші форми реальної мобільності,

які дещо менше поширені (наприклад, участь у *студентських конференціях*). Особливого розповсюдження набуває останнім часом така форма студентської мобільності, як *літні школи*.

Студентська мобільність — це дуже дорогий вид навчального процесу, тому не може вимагатися від кожного студента. Лише в окремих навчальних закладах вона є обов'язковою. Їх задоволенню сприяє мережа *Європейських шкіл бізнесу*, факультети іноземних мов і т. ін.

Умовами високоефективного студентського обміну є *компетентне* або вільне володіння іноземними мовами кожним студентом і наявність *фундаментальних знань* з основ наук. При такому обміні треба вирішувати проблеми зіставлення навчальних планів і програм та систем оцінювання. В освітньому просторі Європейського Союзу для розв'язання академічного визнання і переводу оцінок Європейська Комісія заснувала *спеціальну систему порівнянь* (ECTS). Очевидно, що аналогічна система, узгоджена з розвиненими державами, має бути розроблена і в Україні.

3.4. ВІРТУАЛЬНА МОБІЛЬНІСТЬ (VIRTUAL MOBILITY)

Віртуальна мобільність — це *спілкування студентів з іноземними викладачами і студентами через Інтернет*. Вона є досить ефективним і дешевим видом обміну студентами.

У ТАНГ є досвід проведення спільних семінарів через Інтернет з університетами Німеччини, Франції і Бразилії. Для цього розробляється *проект*, що становить невід'ємну частину всього навчання, і кожен партнер

визначає кількість студентів, які беруть участь у цьому проєкті. Його учасники розподіляються на *міжнародні багатокультурні команди* і повинні виконати завдання в межах певного часу (семестру).

Віртуальний обмін – прекрасна нагода набуття *мовленнєвої практики*, оскільки студенти спілкуються з носіями різних мов. Водночас студенти пізнають проблеми *багатокультурного виміру*: відмінності менталітету, мови, сприйняття часу, словниковий добір тощо.

Розглядаючи віртуальну мобільність, не можна обійти проблему потреби у *фізичному русі* студентів за умов Інтернету та дистанційного навчання. Адже почасти обстоюється думка, що певні предмети можна краще вивчити за кордоном. Проте застосування Інтернету спростовує її. Особливо в ситуації дефіциту коштів на освіту. Тому для уряду спокусливо відмовитися від фізичних форм мобільності.

Проблему альтернативності реальної і віртуальної мобільності можна розв'язати, якщо звернутися до гуманістичної традиції, яка вказує, що освіта полягає не тільки в оволодінні певною наукою, а й у *розвитку особистості* в напрямку формування людських здібностей та умінь змінювати світ на краще. За даними соціологічних досліджень, нові ідеї поширюються серед населення через *маргіналів*, тобто особистостей-руйнівників центральної культури. Студенти, які віддалились від центральної культури, тому що поїхали за кордон, або тому, що контактували з маргіналами, зустрічаючись із студентами з різних країн, самі стають маргіналами і в такий спосіб залучаються до того, що соціологи називають *соціальною дифузією*.

Значення маргінальності не обмежується роллю *передавачів культури*, яку студенти відіграють після повернення з-за кордону. Перебуваючи в середовищі іншої культури, вони розвивають *здібності маргіналізму* шляхом відчуття труднощів культурного шоку. Після повернення на батьківщину ніколи не можна повністю залишитися виразником власної культури, як і до від'їзду на навчання. Але незважаючи на те, що студенти *дещо критичніше ставляться до своєї рідної культури*, у них розвивається глибше її розуміння і сприйняття. Нарешті, виникає бажання змінити те, що потребує заміни, і залишити те, що заслуговує на збереження [3, с. 17].

Якщо звернутися до прикладу з Гамлетом, то варто згадати його слова *“Час розбрату. О, проклятий будь день, коли наодився я, щоб дати цьому лад”*. Зрозуміло, що студентів, які повертаються з-за кордону не чекатимуть гамлетівські труднощі. Але поза сумнівом, що кожен з нас народжений для того, щоб *“дати лад”* тим труднощам (економічним, соціальним, політичним, демографічним, екологічним), які нині відчуває наше суспільство. Отож, якщо реальна студентська мобільність сприяє *розширенню світогляду*, зміні молодих людей відповідно до вимог їхнього часу, то вона допомагатиме змінювати світ на краще, а відтак є конче потрібною.

4. ДЕЯКІ ДОДАТКОВІ МІРКУВАННЯ ЩОДО РЕФОРМИ ОСВІТИ У НАПРЯМКУ ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ

У питаннях інтернаціоналізації освіти існують багато проблем, які

потребують негайного розв'язання. Окреслимо деякі з них.

1. Навчальні плани і програми підготовки спеціалістів повинні бути якомога швидше приведені відповідно до *міжнародних стандартів*. При цьому необхідно дотримуватися *принципів уніфікації та індивідуалізації*. Зміст навчання має бути уніфікованим у межах сучасних досягнень світової науки. Його треба доповнити індивідуальними досягненнями науковців певного університету і його візитуючих професорів.

2. Не можна розглядати прийом іноземних студентів тільки як джерело фінансових надходжень. Іноземний студент – реальне підґрунтя *розширення світогляду* вітчизняних студентів і засіб *міжкультурного обміну*.

Іноземні студенти повинні бути прирівнені у правах до вітчизняних абітурієнтів під час прийому до вищого навчального закладу України. Згідно з міжнародною практикою, додатковою вимогою щодо іноземних громадян при прийомі до ВНЗ може бути тільки *знання української мови та історії* нашої держави.

1. Знания на службе развития. Отчёт о мировом развитии. 1998/1999. – М., 1999. – С. 34.

2. The New Economy. – P. 19.

3. Rinehart N. Study abroad – traditions and current challengers. – International education: towards a critical perspective. – Amsterdam: EAIE, 2000.

Надійшла до редакції 2.04.2001.